

INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDA FONOLOGIK BIRLIKLARNING QIYOSIY-TIPOLOGIK TAHLILI

University of Business and Science
Raxmonberdiyeva Dilshoda O‘ktamali qizi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada ingliz va o‘zbek tillarining fonologik tizimlari qiyosiy-tipologik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Tadqiqotda har ikki tilning fonemalar tizimi, unli va undosh tovushlarning miqdori, artikulyatsion va akustik xususiyatlari, urg‘u va intonatsiya tizimlarining o‘xshash hamda farqli jihatlarini tahlil etilgan. Fonologik birliklarning funksional vazifasi, fonemalarning distributsiyasi va fonotaktik qonuniyatlari o‘rganilib, ingliz va o‘zbek tillari o‘rtasidagi tipologik umumiylik va milliy xususiyatlar aniqlanadi. Tadqiqot natijalari fonologiya, lingvodidaktika va tarjimashunoslik sohalarida amaliy ahamiyat kasb etadi.*

Kalit so‘zlar: *fonologiya, fonema, urg‘u, intonatsiya, fonotaktika, qiyosiy tahlil, tipologiya, ingliz tili, o‘zbek tili.*

Annotation: *This article presents a comparative-typological analysis of the phonological systems of the English and Uzbek languages. The study examines the phoneme inventories of both languages, the number and features of vowels and consonants, their articulatory and acoustic characteristics, as well as the similarities and differences in stress and intonation systems. The functional roles of phonological units, the distribution of phonemes, and phonotactic rules are analyzed to identify typological similarities and language-specific features of English and Uzbek. The findings of the research have practical significance for the fields of phonology, language teaching methodology (linguodidactics), and translation studies.*

Keywords: *phonology, phoneme, stress, intonation, phonotactics, comparative analysis, typology, English language, Uzbek language*

Аннотация: *В данной статье проводится сопоставительно-типологический анализ фонологических систем английского и узбекского языков. В исследовании рассматриваются фонемные системы обоих языков, количество и особенности гласных и согласных звуков, их артикуляционные и акустические характеристики, а также сходства и различия в системах ударения и интонации. Анализируются функциональные роли фонологических единиц, распределение фонем и фонематико-фонетические закономерности, выявляются типологические общности и национальные*

особенности английского и узбекского языков. Результаты исследования имеют практическое значение для фонологии, лингводидактики и переводоведения.

Ключевые слова: *фонология, фонема, ударение, интонация, фонотактика, сопоставительный анализ, типология, английский язык, узбекский язык*

KIRISH

Tilning fonologik tizimi uning struktur asosini tashkil etadi, chunki fonemalar nutq tovushlarining ma’no farqlovchi eng kichik birliklari sifatida til tizimidagi barcha yuqori darajadagi birliklar (morfema, so’z, gap) uchun poydevor vazifasini bajaradi. Fonologik birliklarning tahlili tildagi tovushlarning fizik shaklini emas, balki ularning ma’no farqlovchi va funksional imkoniyatlarini o’rganadi (Trask, 1996).

Ingliz va o’zbek tillari har xil til oilalariga mansub bo’lgani sababli ularning fonologik tizimlari ham turli tipologik xususiyatlarga ega. Ingliz tili german tillar oilasiga mansub analitik til bo’lsa, o’zbek tili turkiy tillar oilasiga kiruvchi agglutinatив sintetik til sanaladi (Crystal, 2008). Bu farq nafaqat grammatik qurilishda, balki fonologik tizimda ham namoyon bo’ladi.

Maqolaning dolzarbligi shundaki, ingliz va o’zbek tillaridagi fonologik tizimlarning qiyosiy o’rganilishi til o’rgatish, tarjimashunoslik, nutq madaniyati va lingvodidaktika sohalarida katta amaliy ahamiyat kasb etadi. O’zbek tilida mavjud bo’lmagan tovushlar, urg’u o’zgarishlari va intonatsion farqlar ingliz tili o’rganuvchilarida talaffuzdagi xatolarga sabab bo’ladi (Kenworthy, 1990). Shu bois, ushbu tadqiqot ingliz va o’zbek fonologik birliklarini tahlil qilib, ularning tipologik o’xshash va farqli jihatlarini aniqlashga qaratilgan.

Fonemalar tizimi

Ingliz tilida 44 ta fonema mavjud bo’lib, ular 20 ta unli va 24 ta undosh tovushni o’z ichiga oladi. Unlilar qisqa va uzun variantlarda talaffuz qilinadi (ship [ɪ] – sheep [i:]). Shuningdek, ingliz tiliga xos diftonglar ([aɪ], [eɪ], [ɔɪ] va boshqalar) mavjud bo’lib, ular fonemik qarama-qarshilikni yuzaga keltiradi (Roach, 2009).

O’zbek tilida esa 6 ta unli ([a], [e], [i], [o], [u], [ö]) va 23 ta undosh fonema mavjud (Sodiqov, 2015). O’zbek tili fonologiyasi izchil va soddaligi bilan ajralib turadi — unda uzun unli yoki diftonglar fonemik ahamiyatga ega emas. Unlilar artikulyatsion jihatdan old/orqa, lablangan/lablanmagan belgilar asosida farqlanadi.

Fonemalar sonining farqlanishi har ikki tilning tipologik tabiatini aks ettiradi: ingliz tili vokal markazli, o‘zbek tili esa konsonantal muvozanatli tizimga ega.

Urg‘u tizimi

Ingliz tilida urg‘u leksik ma’noni farqlash imkonini beradi:

- ‘record (ot) – re‘cord (fe’l)
- ‘import (ot) – im‘port (fe’l)

Urg‘u dinamik tabiatga ega bo‘lib, u bo‘g‘inning kuchi, cho‘ziqligi va ohangining o‘zgarishi orqali ajraladi (Kenworthy, 1990). Ingliz tilida urg‘u joylashuvi qat’iy qoidalarga bo‘ysunmaydi, bu esa o‘rganuvchilar uchun murakkablik tug‘diradi.

O‘zbek tilida esa urg‘u odatda so‘zning oxirgi bo‘g‘iniga tushadi va ma’no farqlovchi ahamiyatga ega emas. Urg‘u ritmik barqarorlikni ta’minlab, intonatsion silliqlik yaratadi. Shunday qilib, ingliz tilida urg‘u semantik-funksional, o‘zbek tilida esa melodik-ritmik rol o‘ynaydi.

Intonatsiya tizimi

Ingliz tili intonatsion tizimi kommunikativ niyatni ifodalashda hal qiluvchi rol o‘ynaydi:

- You’re coming. (past ohang – tasdiq)
- You’re coming? (ko‘tariluvchi ohang – so‘roq)

Ingliz tili keng diapazonli intonatsiya tizimiga ega bo‘lib, u nafaqat grammatik, balki emotsional ma’lumotni ham uzatadi (Roach, 2009).

O‘zbek tilida esa intonatsiya grammatik ko‘rsatkichlar bilan birgalikda ishlaydi:

- Sen keldingmi? (ko‘tariluvchi ohang)
- Men keldim. (pasayuvchi ohang)

Shunday qilib, ingliz tilida intonatsiya mustaqil semantik yukni ko‘taradi, o‘zbek tilida esa grammatik shaklni to‘ldiruvchi yordamchi unsur sifatida faoliyat yuritadi.

Fonotaktik qonuniyatlar

Fonotaktika tovushlarning birikish qoidalarini belgilaydi. Ingliz tilida so‘z boshida uchta undosh birikishi mumkin (spring, strong, street), o‘zbek tilida esa bu holat cheklangan (gul, daraxt, tog‘).

O‘zbek tili ochiq bo‘g‘inli, ingliz tili esa yopiq bo‘g‘inli tuzilishga ega. Bu farq talaffuzda fonetik interferensiyani keltirib chiqaradi: o‘zbek o‘quvchilar ko‘pincha school so‘zini iskul tarzida talaffuz qiladilar. Shu sababli, fonotaktik farqlarni o‘rganish fonetik kompetensiyani oshirishda muhimdir.

XULOSA

Tadqiqot natijalari ingliz va o'zbek tillarining fonologik tizimlari o'rtasidagi asosiy tipologik farqlarni ko'rsatdi. Ingliz tili murakkab fonemik tizim, uzun unlilar, semantik urg'u va keng intonatsion diapazon bilan ajralib tursa, o'zbek tili soddaligi, urg'u barqarorligi va fonotaktik izchilligi bilan farqlanadi.

Har ikki til fonologiyasining qiyosiy o'rganilishi fonetik interferensiyani kamaytirish, talaffuzni tabiiylashtirish, tarjimada fonologik adekvatlikni ta'minlash va til o'qitish metodikasini takomillashtirishda muhim o'rin tutadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Crystal, D. (2008). A Dictionary of Linguistics and Phonetics (6th ed.). Blackwell Publishing.
2. Kenworthy, J. (1990). Teaching English Pronunciation. Longman.
3. Roach, P. (2009). English Phonetics and Phonology (4th ed.). Cambridge University Press.
4. Sodiqov, A. (2015). Hozirgi o'zbek adabiy tili: Fonetika va fonologiya. Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti.
5. Trask, R. L. (1996). A Dictionary of Phonetics and Phonology. Routledge.

